

SERDAR KORUCU

İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Çeşitli televizyon kanallarının haber merkezi ve haber program bölümlerinde editör/yapımcı/danışman olarak çalıştı. 6 yıldır CNN Türk'te editörlük yapıyor. Radikal, Bianet, Agos, Avlaremos, BirGün'e haber ve röportajları, Atlas, Express, AltÜst, Taraf ve Milliyet Kitap ekinde yazıları yayımlandı. 2009'da *Yabancı Gazetecilerin Gözüyle Kürt Sorunu* (Güncel Yayıncılık), 2013'te *Suriye Yerle Bir Olduktan Sonra* (Hayata Destek Derneği), 2014'te Aris Nalci'yla birlikte *2015'ten 50 Yıl Önce, 1915'ten 50 Yıl Sonra: 1965* (Ermeni Kültür Derneği), 2015 ve 2016'da iki ciltlik *Patriklik Fotoğrafçısı Dimitrios Kalumenos'un Objektifinden 6-7 Eylül 1955* (İstos Yayınları), 2016'da *Misafir* (Can Yayınları) ve 2017'de Güven Gürkan Öztan ile birlikte *Tutku, Değişim ve Zarafet-1950'li Yıllarda İstanbul* (Doğan Kitap) adlı kitapları çıktı.

usul geređi

Bu kitap, gazeteci Serdar Korucu'nun 2016 yılında, Suriye İç Savaşı'ndan sonra Halep'i terk etmek zorunda kalan Halepli Ermenilerle yaptığı söyleşilerden oluşmaktadır.

Metinde, Ermenice ve İngilizce sözcükler, film ve dizi adları *italik* dizildi. Gerekli görülen yerlerde dipnotlarla açıklamalarda bulunuldu.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un Ana Yazım Kılavuzu (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın Türkçe Sorunları Kılavuzu'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

yayıncının notu

HALEP

SİZ

LER

ARAS YAYINCILIK

İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z

34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02

Fax: (0212) 252 65 19

info@arasyayincilik.com

www.arasyayincilik.com

Sertifika No: 10728

ARAS-URU 222

HALEPSİZLER

SERDAR KORUCU

YAYIMA HAZIRLAYAN

Lora Sarı

TASARIM

Melisa Arsenyan

KAPAK FOTOĞRAFI

George Ourfalian (AFP)

Halep Kalesi, Aralık 2016

© Aras Yayıncılık, 2018

© Serdar Korucu, 2018

ISBN 9786052100318

BASKI

Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul

Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

Ekim 2018, İstanbul

HALEP SİZ LER

serdar korucu

*Suriye İç Savaşı boyunca yerinden edilen,
zulme uğrayan, yakınlarını kaybeden,
barbarlıkla mücadele eden halklara,
Halepsizlere*

4 YIL, 5 AY, 3 GÜN

Serdar Korucu

4 yıl, 5 ay, 3 gün... Rumen yönetmen Cristian Mungiu'nin ülkesindeki kürtaj yaşağı nedeniyle bir kadının yaşadığı en zor dönemi anlatan *4 ay, 3 hafta, 2 gün* filminin adını andıran bu zaman dilimi, bir şehrin yüzlerce yıllık geçmişini yerle bir etmeye yetti. Tarihi Halep şehri bu sürede onulmaz yaralar aldı –mimarisi, demografisi, bir arada yaşama kültürü, belki de geri dönülmez biçimde zedelendi. Kent şimdilerde ayağa kalkmaya çalışıyor, ancak belirsizliklerle dolu bu sürecin sonunda eski Halep'ten geriye ne kalmış olacağı ne yazık ki büyük bir belirsizlik.

Ermeniler için Suriye topraklarında yaşananlar “yeni” değil. Hatta bu kitapta yer alan isimlerden Lena Şamliyan'a göre olanlar yüz yıl öncenin tekrarı, yani “ikinci bir soykırım.” Halbuki Suriye'deki savaşta soykırım tartışmasını başlatan, Ermenilerin değil, Ezidilerin hedef alındığı katliamlardı. YPG güçlerinin onları kurtarmasına kadar IŞİD'in onlara yaşattıkları, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından oluşturulan araştırma komisyonu tarafından *soykırım* olarak nitelendirildi.* Peki, bazı Halepli Ermenilerin yaşadıklarını soykırım olarak tanımlaması neye dayanıyor? Üstelik de onlar soykırımı yaşayan, bilen, neredeyse hepsi soykırım sonrasında Halep'te hayata tutunmuş ailelerin torunlarıyken... Ermeni toplumunun bazı bireyleri başlarına gelen başka “felaketler” için de bu geçmişe, soykırımı atıfta bulunuyorlar. Rumları hedef alan ancak Ermenilerin de etkilendiği pogromda, 6-7 Eylül 1955'te yaşandığı gibi:

* https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/regularsessions/session28/documents/a_hrc_28_18_auv.doc.

Benim için oldukça kontrast bir durumdu. 1915'i yaşayan büyükannem "Bu ikinci kıırım olacak" diyordu. O gün 4 saat boyu karanlıkta, ilk defa ölüm korkusunu yaşadım. Yedi yaşında bir çocuktum ve ölümün ne demek olduğunu bilmiyordum. Sadece durumun normal olmadığını biliyordum fakat o gün yaşadığım ölüm duygusu bende bir travma yarattı ve unutamadım.*

Sonrasında yaşanan her şeyin bir şekilde dönüp dolaşıp felaketler zincirinin başlangıç noktasına bağlanacağı bir ruh durumunun ifadesidir bu.

Bu kitapta yapmaya çalıştığım, geçen yüzyıl başında binbir güçlükle hayatta kaldıktan sonra Halep'ta adeta küllerinden doğan bir halkın hikâyesini, bir yüzyıl sonra küle dönen ve yeniden doğmaya çalışan bu kadim şehrin hikâyesiyle bir araya getirmek. Ermenilerin Halep'inin, Halep'in Ermenilerinin hikâyesini anlatmak.

Bu, yıllardır sürdürdüğüm Suriye İç Savaşı ile ilgili çalışmalar silsilesinin son halkası aynı zamanda. 2013 yazında Hayata Destek Derneği'nin katkısı ile başladığım çalışma, önce derneğin yayımladığı *Suriye Yerle Bir Olduktan Sonra*, ardından 2016'da Can Yayınları'nın yayımladığı *Misafir* kitaplarına dönüşmüştü. Bu kitaplar için olsun olmasın, bölgeye her gittiğimde, savaşın ülkelerini yıkması nedeniyle Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Suriyeli mültecilerin hikâyelerinde karşıma Ermenilerle ilgili pek çok ayrıntı çıktı. Örneğin, bazı Suriyeli mülteciler Antep'teki eski Ermeni mahallesine yerleşmek zorunda kalmışlardı ve 1915'i açıkça konuşuyorlardı. Onlardan biri Hosam Selam'dı: "Savaş her şeyi aldı götürdü, tıpkı yüz yıl önceki Ermeniler gibi. Bu da bizim 1915'imiz" demişti bana.** Bazı Arap ailelerin ise "Ermeni aneanne" an-

* Yüksel Genç ve Talip Kanar, "Çerkezyan: Canımızı aldılar, malımızı yağma ettiler," *Ülkede Özgür Gündem*, 7 Eylül 2006.

** Serdar Korucu, "Suriyeli Sığınmacılar: Bu da Bizim 1915'imiz," *Agos*, 27 Ağustos 2014.

latıları vardı. Urfâ'da yaşayan on bir çocuk annesi Faziye gibi. O, Mardinli anneannesinin bir zamanlar yaşadığı topraklara dönmüştü, ağzından tek bir dilek dökülüyordu: “Artık barış olsun!”*

Hikâyeler, anlatılar birikirken bir gerçek de tokat gibi çarpıyordu yüzüme: Türkiye’ye gelen Suriyelilerin büyük bölümü Arap ve Kürt’tü. Az bir kısmı da Türkmen. Ermeniler ise yok denecek kadar azdı. Ve bunun tek nedeni, Suriye’deki Ermenilerin genel nüfusa oranı değildi.

Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşayan, Türkçeyi, Kürtler ve Araplar hatta bazı Türkmenlerden bile iyi konuşan Suriyeli Ermeniler neden buraya gelmiyordu? Savaştan canlarını kurtarıırken neden yaşam şansını kuzeylerindeki anavatan toprakları olarak tarihsel Ermenistan’da, bugünkü Türkiye’de bulmaya çalışıyorlardı?

Savaş boyunca Suriyeli Ermenilerin büyük bölümü, yaşamak için, kendilerini, çocuklarını güvende hissetmek için, çareyi Lübnan’a gitmekte buldu. Zorlandılar, dışlandılar ama çoğu için tek olasılık buydu. Oradan imkân bulurlarsa Batı ülkeleri, bulamazlarsa zengin Arap ülkeleri, bir ihtimal de Ermenistan’a gittiler. Peki, neden çoğunun rotasında Türkiye yoktu? Bunun yanıtını kitabın ilk röportajında, ismini vermek istemeyen Katolik Ermeni bir kadın şu sözlerle veriyor: “Türkiye bize sadece sınır olarak yakındı ama gerçekte hep uzaktı.” Uzaktı, çünkü bu topraklarda onların ataları katledilmişti.

14. yüzyılda, Kilikya Ermeni Krallığı’nın yıkılmasının ardından Halep’e göç eden Ermeniler burada güçlü bir cemaat oluşturmuş, daha sonraki yüzyıllarda özellikle ticari ilişkiler nedeniyle buraya yerleşmek Ermeniler için iyi bir seçenek olmuştu. Ancak Suriye ve özellikle Halep’teki Ermeni varlığının dönüm noktası Ermeni Soykırımı’ydı. Hayatta kalan Ermeni-

* Serdar Korucu, “Yüzyıl Sonra Aynı Dua: Artık Barış Olsun,” *Agos*, 4 Şubat 2014.

ler, Halep'e 400 km uzaklıktaki Der Zor çöllerinde toplanmışlardı. Buradaki ağır yaşam mücadelesinin de üstesinden gelmeyi başarabilenler ya kendilerine Suriye'de bir hayat kurmuş ya da buradan dünyanın dört bir yanına dağılmışlardı. Halep, o dönemden beri "Mayr kağut", yani "Ana Koloni" diye anılmakta, çünkü röportaj yaptığım Manuel Keşişyan'ın da dediği gibi, "Nerede Ermeni varsa ya Beyrut'tan ya Halep'ten gitmez ama Beyrutluların hepsi de aslında Halepli olduğundan Ermenilerin asıl merkezi Halep'tir."

Halep'e ikinci büyük göç dalgası 1923-1925 yılları arasında, Fransız askerlerinin Kilikya'dan çekilmesiyle yaşandı. 1939'da Antakya'nın Türkiye'ye ilhakıyla bölgedeki Hıristiyanların bir kısmı yine Halep'e göç etti. Halep Ermenilerinin bir kısmının 1946-1947 yıllarında Sovyet Ermenistanı'nın çağrısı üzerine gruplar halinde Ermenistan'a göç etmesi dışında bu cemaat Suriye İç Savaşı'na kadar hiç toplu kayıp yaşamadı.

Halepli Ermeniler de İstanbul Ermenileri gibi şehrin belirli mahallelerinde bir arada yaşıyorlardı –Aziziye, Süleymaniye ve Millet gibi Hıristiyan nüfusun yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinin yanı sıra Halep'in Ermeni mahalleleri olarak anılan Villat ve Meydan gibi. Villat ve Meydan, Beyrut'taki Burc Hamud kadar "steril" Ermeni mahalleleri değillerse de, buralarda Ermeni varlığı hâkimdi. Halepli Ermeniler şehrin genelinde, beş lise ve dört ilkokul, çok sayıda kültür ve sanat kurumu, yardımlaşma kuruluşu, hemşeri derneği, spor kulübü kurdu. Ortodoksların beş, Katoliklerin beş, Protestanların dört kilisesi vardı. Mezhep ayrılıkları dışında Halep Ermeni cemaati hayli homojen bir yapıya sahipti: Halep'te kuyumculuk, marangozluk, araba tamirciliği, öğretmenlik veya bir çeşit ticaretle uğraşan orta sınıftan on binlerce Ermeni yaşıyordu. Suriye rejiminin kapalılığı nedeniyle cemaat büyük ölçüde apolitikti, kiliseye bağlıydı ve Ermeni olmayanlarla

temas hayli sınırlıydı. Lübnan'da yasal olarak çalışan Taşnak ve Hınçak partilerinin Suriye'de bunu yapmaları mümkün değildi, ancak bu partilerin ideolojileri ve güçlü etkilerinin Halep Ermenilerinin toplumsal yaşamının bir parçası olduğu kolayca gözlemleniyordu.

Yine de diyebiliriz ki, Halep, Ermeniler için asla bir cennet olmadı. Her ne kadar Sünni Arap toplumu soykırım sürecinde ve sonrasında hayatta kalmalarına yardım etmiş olsa da, Ermenilerin bir bölümünün din değiştirmek zorunda kalmış olması, genç kadınların Müslümanlarla zorla evlendirilmesi, çocukların emek gücü olarak sömürülmesi gerçeğin bir başka yüzüydü. Konuştuğum Halepli Ermeniler bana bu meselelerden söz etmek yerine, kendilerinin Halep'te nasıl "çalışkanlıkları, azimleri ve dürüstlükleri"yle anıldıklarından ve bu nitelikleri sayesinde Sünni Araplar ile kurdukları yakın ilişkilerden bahsetmeyi tercih ediyordu. Çünkü, yine Manuel Keşişyan'ın dediği gibi, Halepli Ermeniler Beyrut'takiler gibi değildi, yani siyasete karışmak istemiyorlardı. Bu tavırları sonucunda savaş sırasında muhalifler Ermenileri Esad yandaşları olarak kodladı ve onlara karşı bir hınç biriktirdi.

Kitapta yer alan Halepli Ermeniler özellikle Sünni Araplarla ilişkilerinin savaş sonrasında bozulduğunu anlatsa da, azınlık olma hissini bölgede önceden de gayet güçlü olduğunu Isabel Danguryan'ın anlatısı ortaya koyuyor. Diğerleri Danguryan gibi, Halep'te sıradan bir gerginlik sırasında Ermenilere karşı kullanılan "bir parça Ermeni"* sözünden ya da çocuklarına Araplarla asla bir kavgaya karışmamasını tembihlediğinden söz etmiyor. Halepli Ermenilerin haletiruhiyesi bu alanda Türkiyeli Ermenilerinkine benziyor. Onlar da, kendilerini eşit vatandaşlar olarak göremiyor ve onlar da gerçeği büküp, haksızlıkları yok sayıp çoğunluk karşısında sessiz kalmayı tercih ediyorlar.

* Bu sözün özel anlamına dikkat çektiği için Ari Taş'a teşekkür ederim.

Bu toplum Ermeni Soykırımı'ndan yaklaşık 100 yıl sonra yeniden çok sert bir darbe aldı. Suriye İç Savaşı kıvılcımlandığında belki de kimse olayların bu raddeye ulaşacağını, çatışmaların Halep'e sıçrayacağını tahmin etmiyordu. Ama oldu. Üstelik Ermeni mahallesi savaşın tam da sınırı haline geldi. Bir bölümü yıkıldı. 2015'te Karasun Manuk Kilisesi de hedef oldu. Bu saldırıyı, bugün ABD'de yaşayan Halepli Ermeni gazeteci Harout Ekmanian o günlerde şöyle anlatıyordu: "Bir İstanbullu sabah uyandığında Süleymaniye ya da Sultanahmet Camii'nin bombalandığını düşünsün. Bizim şu anda yaşadığımız, hissettiğimiz tam olarak bu. Her patlama haberinde bir parçamızı kaybediyoruz."*

Bu savaşta şehirde en az 31 bin kişi hayatını kaybetti; bugün dahi bilançosu hesaplanmakta zorlanan bir göç dalgası kenti vurdu. 2016'da yaklaşık elli bin kişilik Halep Ermeni nüfusu on binlere düşmüştü. Savaşın en azından Halep için bitiminin ardından şehre ne kadar Ermeni'nin döndüğü ise soru işareti. Elimizdeki tek kesin veri, bu kitapta yer alanların neredeyse hepsinin hâlâ konuştuğumuz yerde olduğu. Yine kitapta yer alan isimlerden öğrendiğim kadarıyla dönen az sayıdaki insan ise gelecekte umutlu. Savaş öncesi Halep Ermeni nüfusunun en iyi ihtimalle yüzde 35-40'ı halen orada olmasına rağmen. Elektrik ve su sorunları neredeyse tamamen çözüldü. Şehrin içinde açık yara gibi duran yıkık binalar ve savaş alanına dönen caddeler düzeltiliyor, şehir her geçen gün biraz daha iyileşiyor. Yani yaşam "normal"e dönmeye başlıyor. Ulaşım sıkıntılı, çünkü Halep Havalimanı bugün hâlâ kapalı. Şam-Halep otobanının yakın zamanda açılması da, bu yol İdlib'den geçtiği için zor görünüyor.

Halep'in bir daha asla çokkültürlü, görkemli eski günlerine dönmeyeceği konusunda görüştüğüm herkes hemfikir.

* <http://www.radikal.com.tr/hayat/bir-sabah-suleymaniyenin-bombalandigini-dusunun-1348486/>.

Haklı görünüyorlar. Çünkü nedeni ister savaş ister soykırım olsun, yıkılan yakılan her coğrafya benzeri kaderi paylaştı. Berlin, Paris, Varşova, Selanik, Saraybosna, Antep ya da Van gibi... Tüm bu şehirlerin bugün caddeleri yıkıntılardan temizlenmiş, binaları restore edilmiş, kurşun ve bomba delikleri sıvalarla kapatılmış olsa da geçmişte onları var eden halkları ortada yok. Bazısı o çok sevdikleri, atalarına can veren toprakların altında. Bazısı dünyanın dört bir yanında...

Bu kitabın büyük bir bölümü, savaştan sonra Ermenistan'ın başkenti Erivan'a gitmiş olan Ermenilerle görüşmelerden oluşuyor. Bu süreçte çok kişiden destek alsam da, öncelikli ve en önemli teşekkürüm, 2016 yazında yaptığım iki Erivan seyahatinde yanımda olan Leda Kargıcı ve ilk ziyaretimdeki röportajların büyük bölümünü Ermeniceden Türkçeye çeviren Varak Ketsemanian'a... Onlar olmasa bu kitabı tamamlamak belki de mümkün olmayacaktı. Çünkü Ermenistan'ın başkentinde Türkiye'den gelen ve Ermeni olmayan birinin Halepli Ermenilerden hayat hikâyelerini anlatmalarını istemesi olağan bir şey değildi.

Bu söyleşileri yaparken Türkiye'den gelmenin hem avantajları hem dezavantajları oldu. Dezavantajlarından biri, benimle Türkiye ve geçmişi, daha doğrusu Ermeni Soykırımı üzerine konuşurken daha "ılımlı" bir dil kullanmaları, kendilerine bir sınır çekmeleriydi. En azından ben böyle hissettim. Sanki "uygunsuz" bir şey söyleyerek bana rahatsızlık vermek istemiyor gibiydi bazıları. Kimliğim nedeniyle yaşadığım bir başka dezavantaj ise aklıma takılan bir soruyla ilgili: Aile büyüklelerinin soykırım anıları ile büyüdükten sonra savaşın öldürücü soluguyla yaşamları bir kez daha darmadağın olan bu insanların anlatılarını, İstanbul'da güven içinde doğup büyüyen, aile geçmişinde felaketler olmayan bir Türk ne kadar anlayabilir ve aktarabilir? Bu soru, tüm çalışma boyunca benimle birlik-

teydi. Durumumun avantajına gelirse... Bir Batılı gazeteci eğer Türkçeye, özellikle de bu dilin ağızlarına hâkim değilse, bazı Halepli Ermenilerin en çok göze çarpan özelliğini fark etmekte zorlanabilirdi. Çünkü onların bir kısmı, Türkiye'deki Sefarad toplumu gibi, atalarının dillerini olduğu gibi korumuş. Nasıl ki Sefaradlar kovuldukları Ortaçağ İspanya'sındaki dillerini bugün muhafaza ediyorsa, Halepli Ermeniler de Türkçeyi, atalarının konuştuğu gibi, 100 yıl önceki haliyle konuşuyorlar. Özellikle de yaşlılar... Konuşmalarında en çok da Türkçenin Antep ya da Urfa ağızlarını hissetmek mümkün. Fakat gençler İstanbul Türkçesine dönmeye başlamışlar bile. Türk dizileri izlemeleri bu durumda başat etken. Bu sayede röportajların büyük bölümünü Türkçe yapmayı başardım. Yazı dilinde yerel ağızı korumayı tercih etmedim, ancak günümüz Türkçesine göre farklı şekillerde kullandıkları bazı kelimeleri olduğu gibi bıraktım.

Halepli Ermenilerin Türkçe konuşmalarının kendi tarihleri açısından bir başka özel yanı daha var. Türkçenin yaşamlarındaki yeri Almanya-Avusturya Yahudilerine, mesela Stefan Zweig'inkine benziyor. "Anadilinin dünyasının yok olduğunu" hissederek intihar eden Zweig'inki gibi... Çünkü Türkçe, hem ataları soykırımı uğradıklarında anavatan topraklarında duydukları son dil hem de anneannelerinin, babaannelerinin ninniler söyledikleri, dedelerinin nasihat verdiği, bazense çocuklarına çok da öğretmeden evdeki sırları, dedikoduları paylaştıkları ilk dil.

Halep'te bazı Ermenilerin Türkçe konuşmaya, konuşulmasına, çocuklara öğretilmesine soğuk baktıkları bir gerçek ve bu anlaşılabilir. Ancak tam tersi de var. Türkçeye meraklı, bu dili konuşmak için can atan, sırf bunun için yanımıza gelenler de vardı. Bu ikinci grup, bizim karşılaştığımız kadarıyla Erivan'daki Halepli Ermeniler arasında çoğunluktaydı. Halepli

Ermeni toplumunun gençlerinin çoğunlukla çalıştıkları restoranlar ve kafelerin bir arada bulunduğu Kaskad'da Türkçe sohbet edip yürürken meraklı ve dostane bakışların size takıldığını fark etmemek imkânsız.

Ermeni toplumu Halep'teki sosyolojik olarak homojen yapısını Erivan'da da devam ettiriyor. Çoğu hizmet sektöründe çalışıyor, benzer şartlar altında geçimini sağlıyor. Bu kitaptaki söyleşiler de onların çalıştıkları, boş vakitlerini geçirdikleri kafelerde, restoranlarda yapıldı genellikle. Sona gelirken, bu kitapta yer alan/almayan ama fikirleri, görüşleri ile Halep ve Halepli Ermeniler hakkındaki kavrayışımın gelişmesine katkıda bulunan, temasa geçtiğim tüm Halepli Ermenilere teşekkür borçluyum. Hem geçmişlerini, anılarını Türkiye'den gelen ve Ermeni olmayan bir gazeteciyle tüm samimiyetleri ve güvenle paylaştıkları, hem çevrelerindeki herkesi seferber edip kitaba yardımlarını esirgemedikleri hem de uzun zaman sabrettikleri için... Sabırları için ayrıca teşekkür ediyorum çünkü bu röportajlar aslında 2016'nın yaz ve sonbahar aylarında yapılmıştı. Kitabın yayını ise 2018'i buldu, çünkü söyleşilerin bir süre "demlenmesi", belki de savaşın gidişatının biraz daha belli olması gerekiyordu.

Röportajlar yapılırken dünya kamuoyunda Halep için "düştü düşüyor" deniliyordu. Bu tedirginlik de söyleşilere yansıyor haliyle. Ancak en sonunda, silahlı grupların ele geçiremediği Halep'te, Ocak 2017'nin Noel kutlamasında Ermeni Kilisesi Surp Asdvadzadzin çanlarını çalabildi. Onca acının ve kederin ardından sevinç ve gelecek barış adına umutla...Okurlar bu kapsamda eksik bir noktayı muhakkak fark edecektir. Bu kitapta Suriye İç Savaşı ile ilgili siyasi değerlendirmeler bulunmuyor. Yani savaşı Esad karşıtları mı, terör örgütleri mi, Esad yönetimi mi, Türkiye mi, Rusya mı, İran mı, ABD mi başlattı, ülke içinde yaydı, taraflara silah verdi gibi

sorular bu kitabın önceliği değil. Daha doğrusu konusu değil. Çünkü amacımız sadece Halep'in iyi ve kötü günlerinde Ermeni toplumunun yaşadıklarını yansıtmak. Biz sadece savaşın kaderlerini değiştirdiği hayatlara odaklanalım istedik. Her ne kadar, Vasili Grossman, Yahudi Soykırımı sırasında Odesa'dan kaçmayı başaran teyzesi için, "Yaşlı kadın yeteri kadar önemli değildi, koskoca bir hamsi ve ringa balığı sürüsündeki isimsiz balıklardan biriydi sadece. Ve bildiğiniz üzere hamsi ve ringa balıklarının hayat koşullarının tarih sayfalarında yeri yoktur" * dese de, biz bu kitapta William Saroyan'ın izini tuttuk: "Hakkında bir şeyler yazılmadan kimse göçüp gitmemeli bu dünyadan..."

Son olarak, kitabın yazımı boyunca desteğini, emeğini esirgemeyen sevgili dostum Emre Can Dağlıoğlu'na; kitap içerisindeki pek çok düzeltme için Vağarşag Seropyan'a; Artsakh / Dağlık Karabağ yolculuğumdaki yardımları için Aline Ozinian, Ani Avetian ve Arega Hovsepyan'a; Ermenistan'daki röportajlarda bana yardım eden Harout Ekmanian, Rajni Avagyan, Sofia Agopyan, Haykak Arshamyan, Sevag Soulian, Balıkçı ailesi ve Alex Fındıkoğlu'na; Antakya'daki görüşmeler ve çeviri için Hasan Özgün'e; kitabın kapağındaki fotoğrafı bizlerle paylaşan George Ourfalian'a ve nihayet, sadece bu kitapta değil, her zaman akıl danıştığım ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim, Rober Koptaş ve kitabı yayıma hazırlarken sunduğu önerilerle metne çok değerli katkılarda bulunan Lora Sarı başta olmak üzere Aras Yayıncılık'a teşekkürü borç bilirim.

* Vasili Grossman, *Taşlar Ülkesine Yolculuk*, çev. Yulva Muhurcişi (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2017): 97.

Halepliler anlatıyor

Fotoğraf: Avedis Şahinyan
Halep, 1940

Ermeniler Halep'te Evden Evvel Kilise ve Mektep İnşa Etti

Manuel Keşişyan, Halep söz konusu olduğunda mutlaka müracaat edilecek isimlerden. Bölgenin önemli aydınlarından ve yaşadığı şehri tarihiyle, Ermeni kimliğiyle en iyi bilenlerden. Öğrencileri ona “Baron Mano” diye sesleniyor. Kiminle konuşsam onunla sohbet edebildiğim için kendimi şanslı hissetmem gerektiğini söylüyor, çünkü Halep’in ve Halepli Ermenilerin tarihine bu kadar hâkim fazla isim yok. Onu Erivan’da bulmuş olmamsa büyük tesadüf, çünkü Baron Mano savaş başladığından bu yana yalnızca bir kez, o da Beyrut’a gitmek üzere Halep’ten ayrılmış. Bu ikinci kısa süreli ayrılığı. Halepli Ermenilerin hikâyesini anlatmaya 14. yüzyıldan başlayan ve bu köklü ilişkinin varlığına sürekli atıfta bulunan Keşişyan, Halepli Ermenilerin her ne olursa olsun bu şehri terk etmemeleri konusunda ısrarcı. Çünkü Manuel Keşişyan’a göre Ermenilerin Halep’e tutunması, köklerine tutunması demek, çünkü bugün Halep terk edilir ve o kökler yitirilirse, günü geldiğinde Ermenistan’ı da terk etmekte kimse beis görmez.